

Власюк Жанна Іванівна,
викладач кафедри психології і педагогіки

Почуття справедливості особистості: змістовий аспект.

В статті розглядається змістова структура почуття справедливості молодших школярів як єдність складових компонентів: когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового.

Зі вступом дитини до школи докорінно змінюється її об'єктивне становище в суспільстві та конкретні взаємовідносини з навколишнім середовищем. Психологічні та соціальні новоутворення які виникають у молодшому шкільному віці, є благодатним підґрунтям для переходу дитини від дошкільника до школяра, що дозволяє дитині не тільки зрозуміти та усвідомити свої вчинки у ставленні до оточуючих, а й діяти відповідно до прийнятих моральних цінностей. Виходячи з цього, можна стверджувати, що у молодшому шкільному віці закладається фундамент моральних цінностей, духовності, які дозволяють дитині керуватися ними у майбутньому. Саме це і актуалізує проблему формування почуття справедливості у молодших школярів.

Метою даної статті є визначення змістової структури почуття справедливості молодших школярів, яка розглядається нами як єдність складових компонентів: когнітивного, емоційно-ціннісного та поведінкового.

Зазначимо, що аспекти морально-ціннісного розвитку особистості, які безпосередньо пов'язані з розумінням почуття справедливості, знайшли своє відображення у працях К. Альбуханової-Славської, В. Андрущенко, І. Беха, Л. Виготського, А. Гусейнова, О. Зязюна, В. Кременя, Г. Костюка, Б. Ломова, В. Плахотного, С. Рубінштейна, Л. Соханя, А. Швейцара, В. Франкла, Е. Фромма та ін.

Аналіз сучасної літератури переконує в тому, що справедливість є важливим компонентом для формування духовного розвитку індивіда та визначає спрямованість усіх розумових, емоційно-почуттєвих, вольових

якостей людини, її здатність до самоусвідомлення себе, як особистості. “Завдяки цьому почуттю людина настільки зникає розуміти і відчувати вплив своїх вчинків на все суспільство, що не дозволяє собі ображати інших навіть тоді, коли їй доводиться відмовлятися від задоволення своїх потреб; вона настільки ототожнює свої почуття з почуттями інших, що віддає свої сили на користь інших, не чекаючи іншого натомість” [:80].

Зв'язку з цим, когнітивний компонент почуття справедливості молодших школярів передбачає: наявність знань про норми, цінності прийняті в соціумі та розвиток людини в них, наявність та засвоєння найважливіших понять про справедливість-несправедливість у взаємостосунках молодших школярів та включає в себе групу знань: знання про норми, цінності прийняті у соціумі та усвідомлення доцільності їх дотримання; розуміння та оволодіння молодшими школярами поняттями “справедливість” та “несправедливість”, типами, нормами і правилами справедливої поведінки; усвідомлення справедливості як найвищої цінності; розуміння суті спілкування, як способу міжособистісної взаємодії з оточуючими; рефлексія.

Молодший шкільний вік є найбільш сенситивним для накопичення та засвоєння моральних знань, серед яких ми виділяємо справедливість. Цьому сприяють характерні особливості цього віку: довірливе підкорення авторитету старшого, але активність дорослого повинна при цьому спрямована на формування загального поняття про моральні цінності, які у свою чергу опосередковують зародження моральних потреб і мотивів дитини. Розвиток у молодших школярів свідомості та самосвідомості дає можливість формувати свідоме ставлення до себе та оточуючих. ....

З цього приводу М. Боришевський зазначає, що моральні переконання становлять значущі для особистості норми і принципи поведінки. Засвоєння норм не завжди відбувається рівномірно. Обираючи окремий зразок, школяр не завжди усвідомлює його морального змісту. Цей процес має глибинний характер і можливі зміни, що відбуваються в моральній сфері не повинні

залишатися без педагогічного впливу, уваги батьків, вчителів, тому що, саме цей період є сприятливим для здійснення педагогічного впливу.

В. Киричок стверджує, що однією з найхарактерніших властивостей дитини молодшого шкільного віку є розрив між знаннями моральних норм і відповідною поведінкою. Дітям легше усвідомлювати, аналізувати вчинки та мотиви дій інших, ніж свої власні. Тому перед вчителем постає надзвичайно важливе завдання: вирізняти мотив учинку (що саме спонукало дитину діяти так, а не інакше), роз'яснюючи їй його сутність і правильність у різних типових життєвих ситуаціях. Інакше засвоєні дитиною моральні знання залишаться лише формальними, і дитина не зможе використати їх у житті.

Почуття справедливості молодшого школяра включає емоційно-ціннісний компонент, який передбачає переживання дитиною емоційного ставлення до себе та інших, позитивну самооцінку, здатність мотивувати свою поведінку моральним змістом, почуттям поваги, альтруїстичними настановами, переконанням в необхідності бути справедливим.

Складові емоційної сфери молодших школярів – це переживання нового, здивування, сумніви, вразливість, радощі пізнання, що в майбутньому стають основою для пізнання та допитливості. Основним емоційним джерелом дітей молодшого шкільного віку, насамперед, є учбова та ігрова діяльність.

Емоції виникають раніше за почуття. В почуттях відображаються емоційний бік духовності людини. Моральні почуття належать до вищих почуттів, виходячи від категорії моралі, вони виникають в наслідок усвідомлення й соціальних явищ та подій. Моральні почуття дитини відображаються у ставленні до інших людей та до самої себе. Це почуття гуманності, любові, справедливості, доброзичливості, співчуття, чуйності.

Головним домінуючим мотивом (Л. Божович) залишається потреба у емоційному контакті з іншою людиною. Емоційна децентрація допомагає молодшому школяреві взаємодіяти з ровесниками на принциповому рівноправ'ї, тобто мати задоволення від спільних бажань:

- бажання бути разом з усіма;

- бажання відповідати позитивному еталону поведінки;
- бажання з турботою відноситися до людей.

Такі мотиви сприяють розвитку у вихованців моральних мотивів, внутрішніх мотивів поведінки, потреби у підтримці емоційно-позитивних стосунків з оточуючими та визначають дотримання норм й правил взаємодії. При виконанні моральних норм молодшим школярем, які підкріплюються позитивними емоціями, виникає нове ставлення до самого себе, яке узагальнюється у спонуканні “треба”. Виникає нове моральне почуття – почуття обов'язку, завдяки йому у дитини збігаються бажання та обов'язок, тоді між “хочу” та “можу” не виникає конфлікту. Таким чином, у молодших школярів виробляється здатність проявляти моральні почуття з якісно-новим типом мотивації, який зумовлює і якісно новий тип поведінки – справедливо оцінювати як власну поведінку та поведінку оточуючих.

Суттєву роль у формуванні почуття справедливості молодшого школяра відіграє адекватна самооцінка. Повага до себе, усвідомлення своєї гідності, честі, прагнення до самовдосконалення – це шлях до подолання несправедливого ставлення до себе, а відповідно, і до оточуючих. У разі сформованості негативної “Я-концепції”, у дитини формується низький рівень самоповаги, що позначається у її неповажливому ставленні до людей, де можуть мати місце і несправедливі вчинки.

Одним із важливих аспектів справедливої поведінки молодшого школяра є здатність до емпатії, і чим більше дитина схильна співпереживати, співчувати, тим вища у неї готовність до здійснення допомоги (найвищий прояв емпатії).

Таким чином, можна стверджувати, що людина, яка здатна до емпатії, насамперед володіє: здатністю до співпереживання та співчуття; доланням бар'єрів у сприйманні почуттів, думок, поведінки інших; талантом створювати атмосферу відкритості, довіри, душевності; здатністю змінювати своє бачення на бачення іншої людини, щоб досягти розуміння внутрішнього ставу її.

Висока здатність до емпатії становить міцну основу взаємовідносин, побудованих на повазі та толерантному ставленню до оточуючих.

У молодшому шкільному віці виявляється здібність, яка сприятлива для виховання у дитини її морального розвитку — це здатність цінувати особистість людини. Ціннісне ставлення до людини є головним аспектом у гуманізації відносин, оскільки людина є суб'єктом відносин, то і сама стає головною цінністю та об'єктом взаємодії. Головним новоутворенням морального розвитку дитини І. Бех називає здатність цінувати особистість людини. Така здатність передбачає сформованість у дитини відповідних знань про дану людину і прагнення їх реалізувати у своїй поведінці. Коли прагнення стає стійким і набуває поведінкової звички, то перетворюється в почуття любові до дитини і це почуття має бути безумовним.

Виділений нами поведінковий компонент передбачає реалізацію знань про справедливі та несправедливі стосунки молодшого школяра на практиці, розвинута у нього здатність до саморегуляції, самоконтролю, самокорекції поведінки, формування умінь та навичок справедливого ставлення до оточуючих.

Цілком природно для дитини явище – потяг до взаємодії. Діти молодшого шкільного віку прагнуть як до взаємин із ровесниками, так і дорослими. В процесі взаємодії набуваються певні вміння та навички, що пов'язані з плануванням, регулюванням та контролем процесу діяльності, навичками самоконтролю (суб'єкт-об'єктний зв'язок), а також вміння та навички діалогічного спілкування, самоуправління, тобто навички міжособистісної взаємодії (суб'єкт-суб'єктний зв'язок).

Як відомо, діти часто перебувають під сильним враженням від добрих вчинків своїх ровесників і прагнуть такий спосіб поведінки наслідувати. Таким чином, у спілкуванні з ровесниками формуються важливі навички міжособистісної комунікації моральної поведінки, почуття справедливості.

Для формування почуття справедливості молодшого школяра, необхідною умовою для педагога, у першу чергу має бути розуміння і врахування вікових

особливостей та особистісні взаємини молодших школярів. Засвоєння школярами досвіду моральної поведінки, достатніх вмінь гуманної взаємодії передбачає розуміння вчителем структури цього поняття.

Як зазначає І. Бех: “Шлях любові вихователя до вихованця пролягає через його справедливість до нього” [2:70]. Справедливе ставлення педагога дає можливість глибше зазирнути в душу дитини, і тоді стає можливим проникнутися почуттям любові до неї, так як справедливі відношення залишається необхідною умовою, щоб не допустити сліпої любові, там де школяр заслуговують докору. Несправедливе ставлення до дитини, в свою чергу, викликає почуття ображеного самолюбства, емоційного переживання, що в свою чергу може негативно вплинути на виховний процес дитини.

На думку О. Власової, моральна саморегуляція формується двома шляхами. Перший – характерний для ранніх стадій онтогенезу, це формування моральних звичок через закріплення певних форм поведінки, розвиток моральних почуттів у ході стихійного нагромадження морального досвіду. Тобто, дійсний моральний зміст таких звичок стане зрозумілим для дитини значно пізніше. Другий шлях – моральні вимоги засвоюються у ході самовиховання (спочатку довільно, під особистим контролем, а надалі вже безпосередньо), на якому свідомо засвоєні моральні принципи, збагатившись відповідними переживаннями, стають мотивами поведінки, переконаннями особистості.

Отже, почуття справедливості молодшого школяра виявляється у: реалізації справедливості як власної цінності; повазі прав та вибору інших людей; виконанні своїх зобов'язань; самоконтролі та саморегуляції власних дій.

Таким чином, діяльність молодшого школяра, до якої входить: планування своїх дій, уявлення і дотримання потрібної послідовності, передбачення наслідків, аналізування помилок, повинна співпадати з його знаннями та ціннісними мотивами. Як свідчить аналіз психолого-педагогічної

літератури, недостатньо знань, які пройшли скрізь емоційну сферу, необхідно ще й навчити їх реалізувати.

Справедливість тісно пов'язана із наполегливістю, вимогливістю до себе, і для своєї реалізації потребує сили волі, що виявляється у рішенні та виборі особистості. Вольові процеси розвиваються з емоцій і почуттів і тісно пов'язані із свідомістю. Формування вольових якостей молодшого школяра передбачає концентрацію уваги, що позначається на досягненні мети, усвідомленого виконання своїх обов'язків, довільного регулювання поведінки, вміння керувати своїми емоціями та почуттями, узгоджувати свої потреби з вимогами дорослих.

Спираючись на вищезначені твердження та теоретичне дослідження категорії “справедливість”, нашим визначенням може стати наступне: – **почуття справедливості** молодших школярів ми розуміємо як об'єктивне, неупереджене ставлення до себе та оточуючих, що відображається у здатності поважати та зберігати свободу інших людей, це особливе новоутворення, що регулює високоморальні уявлення людини та її дії. Це почуття виявляється тоді, коли дитина поважає права інших, активно і вільно виконує свої зобов'язання, правильно визначає те, в чому одна людина відчуває погребу, більше, ніж інші. Справедливість стимулює особисту активність, рішучість, самостійність, рішучість, тісно пов'язується з чесністю, правдивістю, принциповістю, вимогливістю, принциповістю, добросовісністю і щирою відкритістю.

В статье рассматривается содержание структуры чувства справедливости младших школьников как единство составных компонентов: когнитивного, эмоционально-ценного и поведенческого.

Junior pupils' structure of sense of justice is examined in the article as unity of cognitionable, emotional-valuable and conductible components.

Використана література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання. К.: Либідь, 2006. – 272 с.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: Наук. видання. – Либідь, 2003. – 280 с.
3. Боришевський М. Моральні переконання та їх формування у дітей. К.: Знання. Серія “Педагогічна”, 1979 – 109 с.
4. Власова О. Педагогічна психологія: Навч. Посібник – К.: Либідь, 2005. – 400 с.
5. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: Навч. посіб. – 2-ге вид., - К.: Вища школа, 2005. – 343 с.
6. Киричок В. Виховання гуманістичних цінностей в учнів 1-4 класів // Шкільний світ. – 2005. – № 45. – С. 14-24.